

Nota redakcyjna

Publikacja *Leksykon bezpieczeństwa. Kadra kierownicza aparatu bezpieczeństwa (1944–1956)* jest słownikiem biograficznym zawierającym artykuły dotyczące funkcjonariuszy zatrudnionych na kierowniczych stanowiskach w jednostkach organizacyjnych, tworzących w latach 1944–1956 centralę UB. Mowa tu o ludziach zajmujących w tym czasie stanowiska od zastępcy naczelnika wydziału lub kierownika samodzielnej jednostki organizacyjnej do osoby zarządzającej całym resortem, czyli kolejno: kierownika RBP, ministra bezpieczeństwa publicznego i przewodniczącego KdsBP.

Podobnie jak tom pierwszy, również kolejna część *Leksykonu* zawiera życiorysy funkcjonariuszy zaangażowanych w działania różnych struktur i pionów resortu bezpieczeństwa. Jest wśród nich kierownik Biura Prawnego RBP, a następnie wicedyrektor i p.o. dyrektora Gabinetu Ministra BP Zygmunt Braude. Ważną rolę w kierownictwie aparatu represji odgrywał wicedyrektor Departamentu V MBP Henryk Chmielewski, który w 1949 r. został przeniesiony do Departamentu Nadzoru Sądowego Ministerstwa Sprawiedliwości, gdzie uczestniczył w koordynowaniu działania stalinowskiego wymiaru sprawiedliwości, a po przeniesieniu do MSW, od połowy lat pięćdziesiątych był dyrektorem Biura Nadzoru nad Orzecznictwem Karno-Administracyjnym MSW, a następnie Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW.

W niniejszym tomie licznie reprezentowana jest grupa oficerów zajmujących się pracą operacyjną w obszarze gospodarczym. Najbardziej wpływowym z nich był Józef Kratko, który swoją karierę rozpoczął na stanowisku komendanta wojewódzkiego MO i szefa WUBP w Katowicach, następnie był dyrektorem Departamentu IV (gospodarczego) i Departamentu Szkolenia MBP, także p.o. dyrektora Departamentu VII (śledczego) KdsBP. Liczne stanowiska dyrektorskie piastował również Jan Górecki, który najpierw służył w jednostkach terenowych UB, potem awansował na p.o. szefa WUBP w Poznaniu, w kolejnych latach był m.in. wicedyrektorem departamentów IX i IV MBP oraz IV KdsBP – specjalizujących się w dziedzinie przemysłu – po czym przez wiele lat pełnił funkcję dyrektora BOR MSW. Stanowiska kierownicze w pionie „ochrony gospodarki” zajmował Karol Grad, który początkowo służył w Wydziale Gospodarczym i IV WUBP we Wrocławiu, po czym przeszedł do Departamentu IV MBP, gdzie powierzono mu stanowisko naczelnika, a po blisko rocznej pracy w centrali resortu został zastępcą szefa WUBP we Wrocławiu. Stefan Augustyniak swoją karierę zaczynał od służby w WUBP w Olsztynie. Po przejściu do centrali resortu zajmował się głównie problematyką gospodarczą w Departamencie III MSW, a następnie służył w pionie paszportów. Z kolei Edward Folwarczny, który pracował w wydziałach departamentów IX i IV MBP zajmujących się problematyką przemysłu ciężkiego, kontynuował te działania w ramach Departamentu IV KdsBP i Departamentu III MSW. Pracownicą administracyjną pionu gospodarczego UB była Irena Chmielewska – pełniła ona funkcję kierowniczkę kancelarii w Departamencie VIII (komunikacyjnym) MBP, a później pracowała w Biurze „W” MSW.

W tomie tym zaprezentowano również sylwetki pracowników jednostek operacyjnych zajmujących się kwestiami wyznaniowymi. Jednym z nich jest oficer WUBP w Poznaniu i Szczecinie Zenon Goroński, który po przeniesieniu do centrali resortu służył w departamentach V i XI MBP, gdzie skupiał się na problematyce kościelnej. Po 1956 r. doszedł do stanowisk zastępcy dyrektora departamentów III i IV MSW, kierownika Głównego Inspektoratu MSW i dyrektora Departamentu IV MSW. Jedyna kobieta w tym gronie – Maria Grzebyk, początkowo była funkcjonariuszką WUBP w Krakowie. Po przejściu do centrali MBP służyła w jednostkach operacyjnych, których celem było zwalczanie Kościoła katolickiego, a pod koniec swojej kariery pracowała w Biurze „T” MSW. Oficer śledczy MBP Kazimierz Bratkowski w połowie lat pięćdziesiątych został naczelnikiem w Departamencie VI KdsBP, a po 1956 r. przez większość czasu był oficerem kontrwywiadu. Pracownik aparatu partyjnego PZPR Kazimierz Budner po rozpoczęciu służby w UB zajmował się zwalczaniem Kościoła, a następnie pracował w Departamencie Kadr i Szkolenia MSW. Ostatni z tej grupy funkcjonariuszy jest Bolesław Cykała, który początkowo działał w Departamencie V MBP, po czym przez kilka lat służył w pionie szkoleniowym. Od połowy lat pięćdziesiątych działał w jednostkach zaangażowanych w zwalczanie Kościoła, po czym w połowie lat sześćdziesiątych przeszedł do Centrum Wyszkozenia MSW w Legionowie, gdzie w 1967 r. został jednym z zastępców komendanta.

Drugi tom *Leksykonu* zawiera także życiorysy innych funkcjonariuszy jednostek operacyjnych i operacyjno-śledczych resortu. Są wśród nich dwaj znaczący oficerowie Biura Specjalnego i Departamentu X MBP – Adam Bień i Edward Futerał. Bardzo bogaty i skomplikowany życiorys ma Jerzy Kilanowicz. Początkowo był on kierownikiem grupy operacyjnej, która tworzyła struktury UB na Pomorzu Zachodnim. W kolejnych latach służył m.in. w Departamencie I MBP (kontrwywiadowczym) i był szefem Informacji Marynarki Wojennej. Po kilkuletnim pobycie w więzieniu, do którego trafił w wyniku walki z „wrogiem wewnętrznym” w łonie PZPR, został oficerem wywiadu wojskowego. Z kolei Feliks Dwojak, po kilku latach służby w terenowym aparacie UB, rozpoczął działalność w departamentach V i III MBP, a w 1955 r. został kierownikiem WUdsBP w Poznaniu. Po 1956 r. pracował m.in. w Departamencie III, Departamencie Kadr, a także samodzielnej Grupie Operacyjnej MSW. Józef Heród również wywodził się z aparatu terenowego. Początkowo służył w UB na Śląsku, a następnie został ściągnięty do wydziału Departamentu III MBP i KdsBP zajmującego się problematyką mniejszości niemieckiej. Od końca lat pięćdziesiątych był funkcjonariuszem KW MO w Szczecinie, gdzie kierował Wydziałem III (społeczno-politycznym). Jan Hamera swoją karierę w UB rozpoczął od pracy w WUBP w Kielcach, skąd trafił do Departamentu V MBP, a od połowy lat pięćdziesiątych służył w kontrwywiadzie. Zwieńczeniem jego kariery było prowadzenie wydziału w Biurze „C” MSW, w ramach którego funkcjonowała m.in. główna kartoteka operacyjna SB.

Spśród oficerów wywiadu, których sylwetki zostały opublikowane w tym tomie, można wymienić Stefana Grońskiego – specjalizującego się w problematyce krajów Europy Środkowo-Wschodniej, a także Maksymiliana Darewskiego, który odgrywał ważną rolę w działaniach prowadzonych w Czechosłowacji i krajach niemieckojęzycz-

nych. Oprócz nich opisany został także funkcjonariusz departamentów V i III MBP Tadeusz Cibor, który w połowie lat pięćdziesiątych przeszedł do wywiadu, a w połowie kolejnej dekady został wykładowcą w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie. Z kolei Czesław Gwóźdź rozpoczął swoją karierę w terenowym aparacie UB, by od wczesnych lat pięćdziesiątych zajmować się problematyką gospodarczą; kilka lat później został oficerem Departamentu I KdsBP i MSW, gdzie specjalizował się w prowadzeniu wywiadu naukowo-technicznego.

Publikacja zawiera również życiorysy funkcjonariuszy, którzy służyli w innych wyspecjalizowanych jednostkach resortu. Na szczególną uwagę zasługuje biogram kierownika Wydziału Więzień i Obozów RBP i MBP, a następnie wicedyrektora Szeffostwa Zaopatrzenia MBP – Teodora Dudy. W kolejnych latach oficer ten kierował wojewódzkimi strukturami UB w Rzeszowie, Krakowie i Łodzi, a następnie został zastępcą komendanta głównego MO i zastępcą szefa Zarządu II WOP. W więziennictwie służył też Anatol Akerman, zajmujący się w tym pionie przede wszystkim sprawami polityczno-wychowawczymi. Władysław Frankowski był zatrudniony w Cenzurze Wojennej RBP/MBP, po czym prowadził kurs dla przyszłych cenzorów, zorganizowany w Centrum Szkolenia MBP w Łodzi. Z kolei Bronisław Juchimowicz to wieloletni pracownik Wydziału, a następnie Departamentu Ochrony Rządu MBP, od 1956 r. służył w Głównym Zarządzie Informacji i Wojskowej Służbie Wewnętrznej. Franciszek Jaworski był oficerem Zarządu Informacji KBW, a po przejściu do MBP służył w Departamencie Ochrony Rządu. Od połowy lat pięćdziesiątych był pracownikiem Szkoły Oficerskiej KBW w Legnicy, a następnie Zarządu Politycznego KBW. Józef Boczek przez wiele lat pracował jako funkcjonariusz pionu obserwacji, w 1956 r. został wicedyrektorem Biura „B” MSW, w latach sześćdziesiątych zaś służył w Biurze Paszportów MSW i Zarządzie Kontroli Ruchu Granicznego. Stanisław Andryszewski był naczelnikiem w Biurze ds. Dowodów Osobistych MBP.

Niektórzy z funkcjonariuszy zajmowali się sprawami technicznymi. I tak, specjalista od łączności radiowej Anatol Jegliński był m.in. dyrektorem Służby B.O. MBP, odpowiedzialnej za zagłuszanie zachodnich rozgłośni radiowych, a po 1956 r. kierował Zarządem Łączności MSW. W tym samym pionie pracował Marian Grędziak, który był zastępcą naczelnika Centralnej Składnicy Łączności Departamentu Łączności MBP i KdsBP. Zastępcą naczelnika w Departamencie Łączności MBP był także Czesław Gańko, który przed przeniesieniem do MBP służył jako oficer łączności w WOP. Kontrolą korespondencji w ramach Departamentu II MBP zajmował się Filip Ettinger, który początkowo służył w terenowych strukturach UB na Pomorzu Zachodnim, a później został przeniesiony do Komendy Głównej MO. Wieloletnim pracownikiem Biura „W” MSW i jego poprzedników zajmujących się perlustracją był Marian Babral. Przez krótki czas w Departamencie II MBP służył także Antoni Bendek, który przez większość swojej kariery pracował w UB/SB w Katowicach oraz Opolu. Funkcjonariuszką pionu szyfrów była Katarzyna Damińska – kierująca przez pewien czas Sekretariatem Ogólnym Biura „A” KdsBP.

Śród pracowników reprezentujących aparat administracyjny bezpieczeństwa zaprezentowano m.in. postać Stanisława Brzyskiego, który w Gabinetie Ministra BP odpowiadał

za kwestie organizacyjne i opracowywanie normatywów. Pracownikiem pionu kadrowego MBP był Kazimierz Frydrychowski, który po 1956 r. służył w Biurze „W” MSW. Z kolei Jakub Glidman kierował początkowo Sekcją Emerytur i Odszkodowań Biura Personalnego MBP, a od końca lat czterdziestych był naczelnikiem w Departamencie Finansowym MBP i MSW. Naczelnikiem w departamentach finansowych MBP i KdsBP był także Łazarz Gejler.

Do funkcjonariuszy zatrudnionych w pionie gospodarczo-administracyjnym należeli: Karol Daszkiewicz – kierownik Wydziału Planowania Szefostwa Zaopatrzenia MBP; sowiecki oficer Aleksander Dmitryjew, kierujący Sekcją Zaopatrzenia Technicznego Departamentu II MBP, a także Mateusz Elman, zarządzający komórkami odpowiedzialnymi za uzbrojenie. Funkcjonariuszem pionu zaopatrzenia, który od połowy lat pięćdziesiątych kierował Centralną Składnicą Mundurowo-Taborową MSW, był Stanisław Gościński. Z kolei Janusz Głodkiewicz służył w Szefostwie Zaopatrzenia MBP i Zarządzie Zaopatrzenia MSW, specjalizując się w sprawach kwaterunkowych – w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych zaczął kierować wydziałem ogólnym wywiadu, a następnie pracował w Zarządzie Zaopatrzenia oraz Departamencie Gospodarki Materiałowo-Technicznej MSW.

W tomie drugim *Leksykonu* opisane zostały biografie kilku pracowników resortowej służby zdrowia, w tym lekarzy. Na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych za najważniejszych z nich można uznać szefa Służby Zdrowia MBP dr. Leona Gangla oraz dr. Witolda Górniego. Ten drugi oficer pełnił m.in. funkcję dyrektora Szpitala WUBP we Wrocławiu, a po przejściu do centrali resortu został wicedyrektorem Departamentu Służby Zdrowia MBP – później awansował na dyrektora Centralnego Zarządu Służby Zdrowia MSW. Oprócz nich przedstawione zostały sylwetki naczelnika Wydziału Lekarskiego Departamentu Więziennictwa i Obozów MBP dr. Kazimierza Dobieckiego i kierownika pionu administracyjnego Szefostwa Służby Zdrowia MBP Adama Góralskiego.

* * *

Leksykon przygotowany został w układzie wzorowanym na tzw. systemie holenderskim. W każdym tomie artykuły biograficzne prezentowane są w kolejności alfabetycznej, przy czym samo hasło stanowi ostatnie nazwisko, którym bohater biogramu posługiwał się, pracując w strukturach UB/SB. Analogicznie do pierwszego tomu *Leksykonu* *bezpieki* tom drugi zawiera 50 haseł, którym starano się nadać jednolity układ kompozycyjny. Modelowy biogram składa się zatem z następujących elementów:

a) nagłówek hasła – zawierającego nazwisko i imię funkcjonariusza z końcowego okresu jego służby w resorcie bezpieczeństwa. W nawiasie podane zostały również inne używane przez niego dane osobowe, jak również występujące w źródłach oboczności w zapisach nazwiska i imienia. W przypadku kobiet za każdym razem podano również nazwisko rodowe. W dalszej kolejności podano rok narodzin i zgonu, z zastrzeżeniem, że nie we wszystkich przypadkach udało się je ustalić;

b) części wstępnej biogramu – zawierającej informacje o dacie dziennej i miejscu urodzenia, a także pochodzeniu narodowym lub etnicznym, statusie społecznym oraz wyznaniu bohatera hasła. Towarzyszą im dane o najbliższych członkach rodziny, czyli

rodzicach i ewentualnym rodzeństwie. Obok podstawowych danych osobowych autorzy starali się w zwięzły sposób przedstawić, kim byli, gdzie pracowali i jakie były ich losy;

c) życiorysu postaci – przedstawionego w układzie chronologicznym. Rozpoczyna go informacja o okresie dzieciństwa i młodości oraz zdobywanym w tych latach wykształceniu. W dalszej kolejności następują informacje odnoszące się do ewentualnej aktywności zawodowej i politycznej w okresie międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej i bezpośrednio po niej. Z uwagi na charakter publikacji najwięcej uwagi poświęcono okresowi pracy w organach bezpieczeństwa publicznego. Ta część biografii zawiera pełną analizę przebiegu służby w UB/SB i ewentualnie w innych formacjach aparatu represji. Dla ułatwienia orientacji w strukturach i kompetencjach poszczególnych pionów bezpieki przy pierwszym wskazaniu jednostki, w której zatrudniony był dany funkcjonariusz, starano się zamieścić informację, jaki był profil jej działalności. Dla pełniejszego zobrazowania sylwetki służbowej i osobowości opisywanej postaci wykorzystano cytaty zaczerpnięte z charakterystyk i opinii służbowych funkcjonariusza, a także dotyczących go relacji i wspomnień. Wszystkie cytowania opatrzone zostały skróconymi odsyłaczami do dokumentów źródłowych lub publikacji. Odniesiono się również do postępowań dyscyplinarnych, karnych i sądowych, jak również ewentualnych wyroków skazujących wobec funkcjonariusza. Narrację uzupełniają zapisy dotyczące działalności partyjnej, uzyskanym wykształceniu lub jego uzupełnieniu, odbytych stażach, kursach, delegacjach zagranicznych itp. Kolejną część hasła biograficznego stanowi z reguły opis dalszych losów funkcjonariusza, po odejściu z pracy w resorcie, a następnie komunikat o dacie i miejscu zgonu oraz miejscu pochówku. Ze względu na luki w dokumentacji archiwalnej, a często nawet jej brak, nie we wszystkich przypadkach możliwe było ustalenie tych danych;

d) chronologicznego wykazu awansów w stopniu – wraz z datami rocznymi ich nadania. Pomimo wysiłku podjętego przez autorów i redakcję, nie wszystkie informacje udało się precyzyjnie ustalić. W przypadku wątpliwości zapisywano prawdopodobny przedział czasowy lub zastosowano skrót b.d., oznaczający brak daty. Warto przy okazji nadmienić, że w okresie funkcjonowania UB stopień chorążego był traktowany jako pierwszy ze stopni oficerskich. Zmieniło się to dopiero po wejściu w życie Ustawy z 13 grudnia 1957 r. O służbie wojskowej oficerów Sił Zbrojnych;

e) chronologicznego wykazu otrzymanych przez funkcjonariusza odznaczeń wraz z datami rocznymi. Są wśród nich zarówno te, które wiązały się z pracą w UB i SB, jak i uzyskane z innych powodów, w tym także odznaczenia zagraniczne. W przypadku braku daty również posłużono się formą b.d.;

f) informacji o ewentualnej znajomości języków obcych – podawanych przez autorów haseł na podstawie znajdujących się w źródłach deklaracji składanych przez samych zainteresowanych, które z oczywistych względów trudno uznawać za obiektywne i w pełni odpowiadające rzeczywistości. Niekiedy pomocne były w tym względzie także dyplomy, świadectwa i innego rodzaju oficjalne zaświadczenia. Choć wiarygodność danych na temat umiejętności językowych i ich poziomu bywa dyskusyjna, współcześni badacze nie mają narzędzi umożliwiających ich zweryfikowanie. W związku z tym zapisy podawane w biogramach należy traktować jako orientacyjne;

g) informacji o członkach rodziny – są to przede wszystkim podstawowe dane biograficzne współmałżonków;

h) wykazu źródeł i literatury – uporządkowanego alfabetycznie. Do opracowania życiorysów funkcjonariuszy wykorzystane zostały przede wszystkim dokumenty zgromadzone w zasobach archiwalnych centrali i oddziałów Instytutu Pamięci Narodowej. Sporo istotnych informacji odnaleziono również w dokumentach przechowywanych w Archiwum Akt Nowych, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Archiwum Wojskowego Biura Historycznego. W poszukiwaniu informacji o bohaterach biogramów ich autorzy prowadzili również kwerendy w regionalnych archiwach państwowych oraz należących do różnych instytucji, ministerstw, uczelni, szkół itd.

Podana w wykazie literatura zawiera zarówno publikacje naukowe, jak i popularne – edycje dokumentów źródłowych, artykuły prasowe z okresu PRL i współczesne oraz wspomnienia i relacje. Z uwagi na odtwórczy charakter informacji odstąpiono od każdorazowego podawania w wykazie informatora pt. *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978* oraz jego przedruku w postaci książki *Ludzie bezpieki w walce z Narodem i Kościołem*. Z podobnych względów zrezygnowano z publikowania odniesień do tabel zawartych w trzytomowym wydawnictwie *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza* oraz publikacji z cyklu *Twarze bezpieki*. Analogicznie do nich potraktowano zapisy dotyczące przebiegu służby funkcjonariuszy, które zostały opublikowane przez Biuro Lustracyjne IPN w ramach *Katalogu pracowników, funkcjonariuszy, żołnierzy organów bezpieczeństwa państwa*, dostępnego w internecie pod adresem: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl>. Odstąpiono również od podawania sygnatur do teczek zawierających rozkazy i zarządzenia personalne. Wyjątkiem od tej reguły były sytuacje, gdy znajdowały się w nich dane nieobecne w innych źródłach, a także wtedy, gdy dokumentowały one jakieś rozbieżności lub wypełniały luki w stosunku do informacji zawartych w aktach osobowych. W taki sam sposób potraktowano zapisy na kartach ewidencyjnych pochodzących z kartotek byłych funkcjonariuszy resortu. Na samym końcu wykazu publikacji wymienione zostały odsyłacze do źródeł internetowych oraz informacje o zebranych przez autorów haseł relacjach złożonych przez krewnych funkcjonariusza i innych świadków historii.

Uzupełnienie artykułów biograficznych stanowią materiały ikonograficzne. W zdecydowanej większości są nimi zdjęcia portretowe pochodzące z akt osobowych funkcjonariuszy. Ze względu na to, że przedstawiają one tych ludzi w różnych okresach ich życia, starano się rozmieścić je w tekście zgodnie z chronologią. Oprócz tego prezentowane są reprodukcje autografów funkcjonariuszy, które znaleźć można w archiwaliach. W przekonaniu redaktorów ich publikacja może pomóc badaczom w identyfikacji podpisów i paraf znajdujących się na różnego rodzaju dokumentach, nie tylko resortowej proweniencji. W niektórych wypadkach hasła biograficzne zostały również wzbogacone o dodatkowe fotografie lub skany interesujących dokumentów, do których udało się dotrzeć badaczom lub redaktorom.

Wszystkie hasła podpisane zostały pełnymi imionami i nazwiskami ich autorów. Większość z nich to obecni lub byli pracownicy Instytutu Pamięci Narodowej, zatrudnieni w różnych jego pionach i jednostkach organizacyjnych w całym kraju. Dla

wygodniejszego posługiwania się publikacją *Leksykon bezpieczeństwa* zawiera wykaz skrótów ogólnych, a także indeks nazwisk, pseudonimów i kryptonimów. Ponadto każdy kolejny tom będzie zawierał alfabetyczny indeks haseł znajdujących się we wcześniejszych wydawnictwach tej serii.

Ilustracje znajdujące się w publikacji zostały wybrane i opisane przed redaktorów tomu. Oprócz fotografii i skanów dokumentów pochodzących z Archiwum IPN przedstawione również zostały materiały ikonograficzne z innych archiwów, agencji prasowych, a także zbiorów własnych autorów, rodzin i innych osób prywatnych. Autorzy biogramów i redaktorzy tomu dołożyli wszelkich starań, by ustalić, kto jest dysponentem autorskich praw majątkowych publikowanych fotografii, ale niestety w kilku wypadkach wysiłki te zakończyły się niepowodzeniem. Gdyby jednak zgłosił się do Wydawnictwa IPN aktualny dysponent takich praw, jest ono gotowe wypłacić stosowne wynagrodzenie z tytułu ich wykorzystania.

Redaktorzy *Leksykonu bezpieczeństwa* dziękują wszystkim za okazaną dotychczas pomoc, licząc na dalszą owocną współpracę podczas przygotowania kolejnych tomów – równocześnie zapraszają nowych autorów, nie tylko z IPN, do udziału w tym przedsięwzięciu wydawniczym.

Witold Bagieński
Magdalena Dźwigał